
International Multidisciplinary Research Journal

Golden Research Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

Welcome to GRT

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2231-5063

Golden Research Thoughts Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board. Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho Federal University of Rondonia, Brazil	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Kamani Perera Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya	Catalina Neculai University of Coventry, UK	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Horia Patrascu Spiru Haret University, Bucharest,Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pinteau, Spiru Haret University, Romania
Anurag Misra DBS College, Kanpur	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA
Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania	George - Calin SERITAN Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences AL. I. Cuza University, IasiMore

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University,Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yaliker Director Managment Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director,Hyderabad AP India.	S.KANNAN Annamalai University,TN
	S.Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra Maulana Azad National Urdu University
	Sonal Singh, Vikram University, Ujjain	

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.aygrt.isrj.net

GRT

**अमरावती जिल्ह्यातील तिवसा तहसिलमधील आठवडी बाजार केंद्रांच्या
अभिक्षेत्रीय व कालिक वितरणाचे प्रारूप**

सुनील आखरे

कला व विज्ञान महाविद्यालय, कुन्हा.

सारांश :- जेथे दैनिक किंवा नियमित बाजार उपलब्ध नाही अशा ग्रामिण भागात आठवडी बाजारांचा विकास होतो. ग्रामीण अर्थव्यवस्थेच्या वाढ, विकास व नियोजनामध्ये आठवडी बाजार केंद्राची महत्वपूर्ण भूमिका असते. भारता सारख्या विकसनशील देशामध्ये बाजारांचे मुख्य वैशिष्ट्ये कालिक व अभिक्षेत्रीय अंतरामधील संबंध हे आहे. त्यामुळे आठवडी बाजारांचे अभिक्षेत्रीय व कालिक वितरणाचे ज्ञान भविष्यकालीन नियोजनकर्त्यांना असणे आवश्यक असते म्हणून तिवसा तहसिलमधील आठवडी बाजार केंद्रांच्या कालिक व अभिक्षेत्रीय वितरणाच्या प्रारूपाचे अध्ययन करण्याचा प्रयत्न केला आहे. तिवसा तहसिलमध्ये एकूण 12 बाजार केंद्रांवर 13 बाजार दर आठवड्याला भरतात. त्या बाजारांमधील कालिक व स्थानिक अंतर यांच्या विश्लेषणावरून असे दिसून येते की, दोन लगतच्या बाजार केंद्रांमधील सरासरी अंतर 7.3 किलोमीटर आहे. त्याच दिवसी भरणाऱ्या बाजारातील सरासरी अंतर लगतच्या दिवसी भरणारे बाजार, एक दिवस नंतर किंवा आधी भरणारे बाजार आणि दोन दिवसा नंतर किंवा आधी भरणाऱ्या बाजारातील सरासरी अंतराच्या तुलनेत सर्वाधिक आहे. यावरून "अभिक्षेत्रीय समिपता काळातील विभक्तता दर्शविते." असे म्हणता येईल.

बिजसंज्ञा: अभिक्षेत्रीय वितरण, कालिक वितरण, आठवडी बाजार.

प्रस्तावना :

सर्व भौगोलिक घटक सारखे असलेल्या प्रदेशात बाजाराचे स्थान निश्चित करणारे पुढिल चार मुख्य घटक आहेत. 1) विकल्या जाणारा माल 2) वस्तुंच्या किंमती 3) ग्राहकांना कराव्या लागणाऱ्या प्रवासाचे अंतर 4) प्रति किलोमीटर वाहतुक खर्च. त्यामुळे आठवडी बाजार केंद्रांच्या कालिक व अभिक्षेत्रीय अंतरामध्ये सहसंबंध आढळून येतो. "आठवडी बाजार केंद्रांचे कालिक अंतर जेव्हा वाढते तेव्हा अभिक्षेत्रीय अंतर कमी होते." याप्रकारे आठवडी बाजार अभिक्षेत्र व काळ यांनी जोडलेले असतात. आठवडी बाजार ठिकाणातील कालिक विलगता व स्थानिक अंतर यातील सहसंबंध दाखवणे हा संशोधन पत्राचा प्रमुख उद्देश आहे. आजच्या आठवडी बाजारांच्या कालिक व अभिक्षेत्रीय वितरणाच्या प्रारूपावरून भविष्यातील आठवडी बाजाराचा विकास व नवीन बाजारांच्या निर्मिती बाबत नियोजन करणे साईचे जाते. तिवसा तहसिलमधील आठवडी बाजार केंद्रांच्या कालिक व अभिक्षेत्रीय वितरणाच्या प्रारूपाचे अध्ययन करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

अभ्यास क्षेत्र :

महाराष्ट्राच्या पश्चिम विदर्भातील अमरावती हा महत्वाचा जिल्हा असून अमरावती जिल्ह्याच्या पूर्व सीमेवर तिवसा तालुका आहे. हा तालुका 200 53'48" उत्तर ते 210 11'30" अक्षवृत्त व 770 53' पूर्व ते 780 10' पूर्व रेखावृत्ताच्या दरम्यान पसरलेला आहे. तिवसा तहसिल मध्ये एकूण 72 गावे असून त्यापैकी 12 गावांमध्ये आठवडी बाजार भरतो. या प्रदेशाचे एकूण क्षेत्रफळ 562 चौ. कि. मी. असून ते अमरावती जिल्ह्याच्या एकूण क्षेत्रफळाच्या 4.59% आहे. 2001 च्या जनगणनेनुसार येथील लोकसंख्या 98071 असून त्यापैकी 50613 पुरुष आणि 47458 स्त्रियांची संख्या आहे. तिवसा तहसिल मधील लोकसंख्येची घनता 175 दर चौ. कि. मी. असून अमरावती जिल्ह्याच्या एकूण लोकसंख्येच्या 3.76% लोकसंख्या तिवसा तहसिलमध्ये आहे.

उद्दिष्ट:

तिवसा तहसिलमधील आठवडी बाजार केंद्रांच्या कालिक व अभिक्षेत्रीय वितरणाच्या प्रारूपाचे अध्ययन करणे.

पद्धतीशास्त्र :-

प्रस्तुत संशोधनामध्ये अमरावती जिल्ह्याचे Gazetteers, District Census Handbook, भारतीय स्थलाकृती दर्शक व संबंधित तहसिल नकाशे यांचा उपयोग बाजार केंद्रांविषयी माहिती संकलित करण्याकरीता केला. याशिवाय प्रत्येक क्षेत्रीय कार्य करून माहिती गोळा केली तथ्य संकलना नंतर वेगवेगळ्या सांख्यिकिय पद्धती द्वारे तथ्यांचे प्रगटीकरण केल्या गेले. विविध आकृत्या व नकाशाचा वापर करून आठवडी बाजारांचे वितरण प्रारूप प्रगट करण्यात आले.

आठवडी बाजारांचे कालिक वितरण

तिवसा तहसिल मधील आठवडी बाजार दर सात दिवसांनी म्हणजेच आठवड्यातून एक दिवस भरतो. केवळ तिवसा येथे आठवड्यातून दोन दिवस आठवडी बाजार भरतो. येथिल बाजारांची संख्या सर्वच दिवसाला सारखी नाही. तिवसा तहसिल मधील एकूण 11 बाजार केंद्रांवर आठवड्याला एक व आणि तिवसा या बाजार केंद्रांवर आठवड्याला दोन वेळा या प्रकारे एकूण 13 बाजार दर आठवड्याला भरतात.(नकाशा क्र. 1) म्हणजेच तहसिलमध्ये दरदिवसी सरासरी दोन (1.82) ठिकाणी बाजार भरतात. (सारणी क्र. 1)

(नकाशा क्र. 1)

आठवडी बाजार भरण्यांचे कालिक अंतर

अ.क्र.	दिवस	भरणारे बाजार (X)	अपगमन (X - \bar{X})	प्रमाणित विचलन
1	सोमवार	1	-0.85	0.639056
2	मंगळवार	2	0.15	
	बुधवार	2	0.15	
4	गुरुवार	2	0.15	
5	शुक्रवार	3	1.15	
6	शनिवार	2	0.15	
7	रविवार	1	-0.85	
			$\bar{X} = 1.85$	

(सारणी क्र. 1)

तिवसा तहसिल मध्ये सर्वात जास्त आठवडी बाजार शुक्रवारी भरतात तर सर्वात कमी बाजार रविवार व सोमवारला भरतात. दिवसानुसार भरणाऱ्या बाजारांचे प्रमाणित विचलन 0.63 आहे.

आठवडी बाजारांचे अभिक्षेत्रीय वितरण

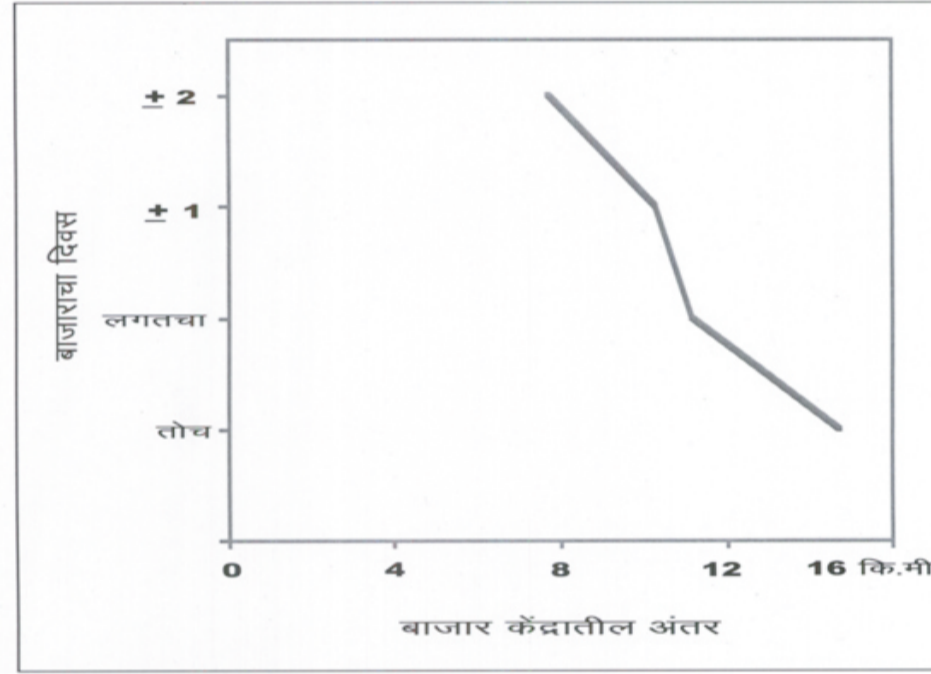
तिवसा तहसिल मध्ये एकूण 13 आठवडी बाजार भरत असून बाजार केंद्रांची संख्या 12 आहे. तहसिल मधील सर्वच प्रदेशामध्ये आठवडी बाजारांचे वितरण झाले आहे. आठवडी बाजार केंद्रातील कमीत-कमी अंतर केवळ 2 कि.मी. असून जास्तीत- जास्त अंतर 13 कि.मी. आहे. दोन लगतच्या बाजार केंद्रांमधील सरासरी अंतर 7.3 कि.मी. आहे. तिवसा तहसिल मधील आठवडी बाजार केंद्रांच्या अभिक्षेत्रीय वितरणाचे

अध्ययन करण्यासाठी सर्वात जवळचा शेजारी तंत्राचा वापर केल्या गेला. या तंत्राद्वारे 'Rn' मुल्य काढले असता ते 1.69 मिळाले यावरून असे स्पष्ट होते की, तिवसा तहसिल मधील आठवडी बाजार केंद्रांचे अभिक्षेत्रीय वितरणाचे प्रारूप नियमित ते एकसमान (Regular/Uniform) आहे.

आठवडी बाजारांचे कालिक व अभिक्षेत्रीय वितरण

तिवसा तहसिल मध्ये एकूण 13 बाजार भरतात. त्या बाजारांमधील कालिक व स्थानिक अंतर यांच्या विश्लेषणावरून असे दिसून येते की, (आलेख क्र. 1) एकाच दिवसी भरणा-या बाजारांमध्ये सरासरी स्थानिक अंतर 14.4 किलोमीटर आहे. ते दुस-या गटातील जसे लगतच्या दिवसी भरणारे बाजार, एक दिवस नंतर किंवा आधी भरणारे बाजार आणि दोन दिवसा नंतर किंवा आधी भरणा-या बाजारातील सरासरी अंतराच्या तुलनेत सर्वाधिक आहे. इतर गटातील सरासरी अंतर केवळ 11.5, 10.3 व 7.7 किलोमीटर आहे. यावरून "अभिक्षेत्रीय समिपता काळातील विभक्तता दर्शविते." या गृहितकाला काही प्रमाणात आधार मिळतो.

आठवडी बाजार केंद्रांचे कालिक व अभिक्षेत्रीय वितरण

(आलेख क्र. 1)

निष्कर्ष

तिवसा तहसिलमधील आठवडी बाजार केंद्रांच्या कालिक व अभिक्षेत्रीय वितरणाचे अध्ययन केले असता पुढील निष्कर्ष निघतात.

- 1) तिवसा तहसिल मधील आठवडी बाजारांची संख्या सर्वच दिवसाला सारखी नाही.
- 2) तिवसा तहसिल मधील आठवडी बाजार केंद्रांचे अभिक्षेत्रीय वितरणाचे प्रारूप नियमित ते एकसमान (Regular/Uniform) आहे.
- 3) तिवसा तहसिल मधील आठवडी बाजार केंद्रातील अभिक्षेत्रीय व कालिक अंतर यामध्ये विपरीत संबंध दिसून येतो. अभिक्षेत्रीय समिपते नुसार आठवडी बाजारांचे कालिक अंतर वाढलेले आहे. त्याच दिवसी भरणा-या बाजारांमध्ये अभिक्षेत्रीय अंतर सर्वात जास्त आहे. कालिक अंतरानुसार अभिक्षेत्रीय अंतर कमी होत गेले आहे.

संदर्भ ग्रंथ सुची:

1. Gedam, D.A. Spatio-temporal Spacing of Periodic Markets in the Wardha Valley of Maharashtra in Regional Geography of the World. Patna, Gographical Research Center, 1985.
2. Gedam, D.A. Periodic Marketeting System & Network. Nagpur : Allied Associates, 1986.

- 3.Saxena, H. M. Marketing Geography. Jaipur : Rawat Publication, 2004.
- 4.Saxena, H. M. Rural Markets and Development. Jaipur : Rawat Publication, 1988.
- 5.श्रीवास्तव, हरिओम. विपनन भूगोल सरयुपार मैदान (उत्तर प्रदेश) का प्रतीक अध्ययन. गोरखपुरः एसोसिएशन ऑफ मार्केटिंग ज्योग्राफर्स ऑफ इंडिया, 1998.

Publish Research Article International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper, Summary of Research Project, Theses, Books and Book Review for publication, you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed, India

- * International Scientific Journal Consortium
- * OPEN J-GATE

Associated and Indexed, USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Database
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.aygrt.isrj.net